КНИГОЗНАВСТВО ТА ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 655.5(477)

УКРАЇНСЬКЕ КНИГОЗНАВСТВО В ЛЕЩАТАХ ЗАСТАРІЛИХ ІДЕОЛОГІЧНИХ ДОГМ

М.С. Тимошик

На основі архівних документів та аналізу наукових праць доводиться необґрунтованість спроб окремих авторів законсервувати застарілі ідеологічні догми в контексті обґрунтованої раніше нової періодизації виникнення і розвитку українського друкованого слова.

Ключові слова: українське книгознавство, українське книгодрукування, українська періодична преса.

This article proves groundlessness of attempts of some authors to conserve obsolete ideological dogmas in the context of well-founded before new periodisation of Ukrsinian printed word's origin and development on the basis ofscientific works

Останнім часом із гіркотою доводиться констатувати посилення однієї застережливої тенденції: щойно українці, у себе вдома, проявляють бодай найменші потуги щодо подолання насаджуваного століттями російською імперською машиною принизливого комплексу хохла-малороса, тільки-но активізуються спроби національно свідомої інтелектуальної еліти неупереджено й спокійно розібратися в окремих моментах непростої історії свого народу, ствердити грубо витіснену на узбіччя суспільно-політичного життя молодої Української держави її мову, культуру, пізнати справжніх, а не нав'язаних ззовні героїв, усвідомити й належно поцінувати свою самодостатність, окремішність, зрештою своє гідне місце в спільному європейському домі, – відразу ж виникає, ніби диригований чиєюсь невидимою рукою, шалений, прямий чи опосередкований, спротив.

Скажімо, не встигли ми порадіти запровадженню своєї нової національної валюти, як у деяких періодичних друкованих органах так званої масової столичної преси, що видається зазвичай не державною мовою, з'явилася серія викривальних, замішаних на зоологічній ненависті до українства, статейок фактично про всіх особистостей, портрети яких зображені на гривнях, – від Володимира Великого до Лесі Українки й Тараса Шевченка. Виявляється, всі ті князі, гетьмани та поети як не вбивці, то якісь хворобливі збоченці. Тільки почали старші й молодші городяни масово навертатися до культури своїх пращурів, охоче ходити на концерти фольклорно-етнографічних колективів у часи недавніх оглядів-звітів творчих колективів областей, як такі огляди відразу ж, за чиєюсь адміністративною вказівкою, повсюди й припинили. Натомість київський палац "Україна", з відома інтелектуально убогих можновладців, віддавна вже став своєрідною філією московського концертного залу "Росія". Замість української музики, народної пісні з екранів телевізорів і радіоприймачів, у залах ресторанів, барів та забігайлівок по всіх українських просторах цілодобово став нав'язуватися масовій свідомості або вульгарний суржик розкрученої "зірки-провідниці", або тюремний шансон, або знову ж таки попса сусідньої держави. Тільки-но задумала була нова українська владна команда відразу після минулих виборів навести лад у національному інформаційному просторі, змусивши кіно- і телевиробників бодай половину своєї продукції дублювати державною мовою (і це – на шістнадцятому

році незалежності!), а на єдиному першому національному телеканалі запровадивши дикторський переклад інтерв'ю державних чиновників, які вперто не хочуть користуватися на службі державною мовою, як з вуст нового-старого віце-прем'єра з гуманітарних питань вже прозвучало невдоволення: мовляв, це суперечить інтересам громадянського суспільства, ущемляє права російськомовного населення. Про ущемлені права українців в Українській державі тут, звісно ж, не йдеться.

Ми лише тепер починаємо усвідомлювати всю серйозність і небезпеку такого шаленого спротиву українському відродженню, як і те, які сили, кошти й цілі стоять за цим явищем. Усвідомлюємо й те, що вже настала пора не мовчати, коли тобі плюють у душу, коли тебе все нахабніше принижують, коли все голосніше і впевненіше заявляють, хто насправді в твоєму домі хазяїн. Настала пора активніше привертати увагу громадськості до вже, на жаль, частих випадків на сторінках друкованих видань відвертої українофобії, у які б шати вона не влягалася, під якими б гаслами вона не проводилася. І давати їй належну відсіч.

У руслі вище викладеного не може залишитися непоміченим перебіг на сторінках поважного науково-практичного часопису – "Вісник Книжкової палати" – так званої полеміки, суть якої зводиться до з'ясування вже давно з'ясованого, а саме: хто перший почав друкувати книги – українці чи росіяни?

Перший-ліпший верхогляд, який читатиме ці рядки, може й обуритися від такої постановки питання. Так, як, скажімо, обурився свого часу проректор одного з харківських вишів під час лекції з історії української культури автора цих рядків на київських курсах перепідготовки керівників вищої школи: подумаєш, мовляв, знайшов проблему; та яка різниця – росіяни чи українці першими навчилися користуватися тим друкарським верстатом; тут зарплати на ковбасу не вистачає, а він – про своє друкарство.

Облишмо в стороні відому ковбасну психологію, яка красномовно засвідчує справжній інтелектуальний рівень такого горе-керівника від науки, яких немало працює в державних університетах, погляньмо на цю далеко не надуману й зовсім не другорядну проблему під іншим кутом зору. Та на початку трохи історії.

Чому важливе українознавче відкриття не стало сенсацією?

Наприкінці 60-х років минулого століття, саме під завісу хрущовської відлиги, в одному з випусків науково-практичного журналу "Архіви України" (№2 за 1968 р.) була надрукована стаття молодого львівського дослідника О. Мацюка з надто сміливою, як на той час, назвою – "Чи було книгодрукування на Україні до Івана Федорова?" Стаття ця справила тоді ефект своєрідної бомби, оскільки автор на поставлене запитання давав однозначно ствердну відповідь.

Весь наклад часопису незабаром був сконфіскований, а один примірник, як і належало за приписами Головліту, потрапив до спецфондів. Доступ до них, як відомо, поступово відкривався лише з початку 90-х рр.

Що ж крамольного для офіційної радянської науки відкрив ретельний дослідник? Йому пощастило першому з-поміж архівістів віднайти в Центральному державному історичному архіві у Львові два документи, писані латинською мовою (мабуть, тому й не знищеними червоними комісарами ще 1939 р.), які однозначно вказували на існування в цьому місті друкарні... ще 1460 р., тобто за 112 років до прибуття туди Івана Федорова (Федоровича) 1572 р. На факт існування такого раннього українського друкарства вказував ще один, третій, документ, віднайдений в архівах О. Мацюком. Йдеться про невідомий досі інвентар книг Словітського монастиря. Цей документ фіксує наявні серед інших різноманітних книг у бібліотеці монастиря шість видань, надрукованих тогочасною українською мовою раніше, ніж побачив світ 1574 р. "Апостол" Івана Федоровича – офіційно визнаної в радянські роки дати заснування українського друкарства.

Справді, оприлюднені документи виявилися настільки поважними й довгоочікува-

ними, що в інших умовах могли стали приголомшливою сенсацією. Однак не стали. І зрозуміло чому.

Відомо, що протягом тривалого часу розробка українськими вченими цієї важливої теми перебувала під пильним контролем тоталітарної влади. Адже в радянській науці домінувала затверджена в Москві ідеологічна схема, за якою українська наука, освіта, культура нібито завжди розвивалися лише в тісному взаємозв'язку з російською, до того ж, постійно вважалися другорядними, принагідними, позбавленими самостійних ознак. Ця схема у 30-х рр. набула образної метафори у вигляді стовбура-дерева з його відгалуженнями, що символізували єдність і взаємозалежність трьох слов'янських народів – російського, українського і білоруського.

За такою образно сформульованою теорією, серцевину цього дерева – його стовбур, коріння якого сягало часів Київської Русі, – безперечно присвоювала Росія. А два його відгалуження, що "проросли", за цією схемою, лише в XIV столітті, віддавалися Україні й Білорусі. Ось чому початки виникнення української мови, літератури, культури в цілому, як і самої української історії, дозволялося "шукати" саме з XIV століття. Все, що не "вписувалося" в таку ідеологічну схему, тоді вважалося антинауковим, а отже, шкідливим. А ті вчені, які відважувалися своїми чесними і глибоко науковими розвідками висловлювати науково вивірене, а не політично заангажоване бачення проблеми, оголошувалися лютими ворогами свого народу з наступною забороною їхніх творів. Так сталося, зокрема, з невеликою групою одержимих ідеєю українського національного відродження учених, які гуртувалися довкола Українського наукового інституту книгознавства (УНІК) на чолі з Юрієм Меженком: більшість із них було репресовано, а сам інститут 1934 р. ліквідовано.

Із розгромом УНІКу українські радянські дослідники і в наукових, і в навчальних виданнях, відповідно до наведеної ідеологічної метафори, протягом останніх понад вісімдесят років змушені були повторювати в різних варіантах запропонований московськими вченими єдиний постулат і щодо виникнення українського друкованого слова: після заснування першої друкарні в Росії 1564 р. (рік виходу "Апостола" в Москві) перший російський друкар Іван Федоров, десять літ по тому, прибувши через Білорусь в Україну, до Львова, засновує там друкарню, і 1574 р. видає "Апостола". Ця дата і вважалася початком заснування українського друкарства. Виходить, українці, насильно відірвані від європейського контексту історії, змогли долучитися до дивовижного витвору людського розуму – друкарського верстата – знову ж таки завдяки старшому братові?

І все ж, оприлюднення О. Мацюком невідомих досі важливих архівних матеріалів стало поштовхом до активізації наукових пошуків українських учених щодо витоків українського друкованого слова. Але це стало можливим лише з розвалом Радянської імперії.

1994 р. у видавництві "Либідь", у популярній на той час міжвидавничій серії "Пам'ятки історичної думки України" публікується фундаментальне дослідження Івана Огієнка "Історія українського друкарства". Ця книга після виходу в світ 1925 р. у Львові була фактично арештована радянською владою і відправлена в найпотаємніші спецфонди саме за те, що її автор – авторитетний у світі учений – аргументовано зруйнував усталені досі наукові стереотипи щодо вторинності, підпорядкованості українського друкарства російському. Після такої тривалої в часі заборони, нарешті Огієнкова праця, з рекомендаційним грифом Міністерства освіти, стала використовуватися в українських університетах на відповідних факультетах як навчальний посібник. Першими за новою програмою і за цим виданням почали читати курс "Історії видавничої справи" в Українській академії друкарства, де на той час ректором був професор Степан Гунько (доти цей курс викладався за московськими підручниками).

Незабаром українська книгознавча наука поповнилася цілою низкою наукових статей і окремих книжкових видань, в основу яких було взято розробку досі забороненої проблематики в конкретиці віднайдених останнім часом архівних документів. Серед найпомітніших, що мали прихильні відгуки в науковій

періодиці, варто назвати монографії академіка Я.Запаска та його послідовників О.Мацюка і В.Стасенка "Початки українського друкарства" (Львів, 2000), О.Ороса "Грушівський монастир і початки кириличного слов'янського книгодрукування" (Ужгород, 2001), підручник автора цих рядків "Історія видавничої справи" (Київ, 2003, перевидання 2007) та низку інших.

Про застарілу методику сучасних викривачів українського патріотизму в книгознавчій науці

Здавалося б, відбувався цілком нормальний процес, коли в умовах відсутності цензури і всевидющого партійного контролю українські вчені, нарешті, отримали можливість вивчати, узагальнювати архівні матеріали, висловлювати гіпотези, дискутувати на різноманітних наукових форумах, видавати свої праці, написані "не за вказівкою згори". Зрештою, повертати задавнені перед своїми поперед-никами борги, які через політичні обставини й неможливість доступу до архівних сховищ століттями не мали можливості цього робити.

Однак, схоже, що опонентів українського відродження такий стан справ не влаштовує. У конкретиці означеної теми наступ почався саме на ті принципові позиції, які добрим десятком українських дослідників цієї проблеми вже були відстояні, обґрунтовані й захищені, довкола яких уже давно перестали сперечатися.

Першою такою спробою викрити занадто "ревний патріотизм" окремих українських дослідників давньої української книги було зроблено... асистентом кафедри технології друкованих видань та паковань Української академії друкарства, кандидатом технічних наук О.Мельниковим. У №4 місячника "Вісник Книжкової палати" за 2006 рік публікується його стаття "Чи було книгодрукування в Україні до Івана Федорова?"

Привертає увагу той факт, що ця стаття слово в слово названа так, як майже сорок років тому вона зазвучала зі сторінок "Архівів України" у виконанні іншого автора. Принципова різниця лише в змістових акцентах публікацій. Якщо колишній директор Львівського історичного архіву, на жаль, покійний уже Орест Мацюк, людина вельми авторитетна серед архівістів і вчених-істориків, на підставі аналізу власноруч віднайдених документів, давав ствердну відповідь на поставлене в заголовку статті запитання, то асистент кафедри друкованих видань та паковань Олександр Мельников поставив за мету все перевернути з ніг на голову і, звичайно ж, вигукнути категоричне "ні" спробам українських учених писати власну, не затверджену в Москві, не погоджену з московськими рецензентами, історію української книги.

Зрештою, на жанр наукової статті таке викриття, м'яко кажучи, далеко не тягне, оскільки зроблене воно непрофесійно й некоректно. Автор навіть приблизно не володіє історіографією питання, оскільки, винісши у підзаголовок статті слова "Огляд публікацій останніх років", не спромігся з'ясувати для себе бодай кількісні параметри публікацій, які мали б потрапити до "огляду". Очевидно, що більшості він і в вічі не бачив, бо критику будує довкола всього лиш двох-трьох немилих йому видань.

Підходи до викривальної критики також обрані з арсеналу старих недобрих часів: використання цитати поза контекстом оповіді, обривання її у вигідному для критикана місці, намагання "підловити" опонента в дрібницях, недоречні вигукування на кшталт "І це український філолог!", що в наукових виданнях є просто недопустимими. Категорично заперечивши вже доведене, пан Мельников у дусі недавніх радянських часів навіть навісив ярлики як на самого автора нової концепції виникнення та розвитку українського друкарства Мацюка, так і на його послідовників. За що? Виявляється, тільки за те, що ті замахнулися мало не на святе – "російських і радянських дослідників прямо звинуватити у необ'єктивності".

Не переповідатиму далі нелогічних і непереконливих місць такої "наукової" праці, оскільки це надзвичайно професійно, розважливо і водночас гостро зробив харківський учений – професор, завідувач кафедри бібліографознавства та інформаційно-бібліографічної діяльності Харківської державної академії культури Микола Низовий. Будучи першо-

класним фахівцем у своїй галузі знань, маючи десятки опублікованих в Україні і за кордоном поважних наукових праць з тих чи інших проблем книги взагалі і української зокрема, близько сорока років викладаючи для харківських студентів нормативні курси "Книгознавство", "Історія книги", професор із Слобожанщини не залишився байдужим, ознайомившись із змістом публікації О.Мельникова. Він підготував для друку свою статтю – "Чи було книгодрукування в Україні до Івана Федорова?", свідомо зробивши уточнюючий підзаголовок: "Хто ставить це запитання і як на нього відповідають".

Треба віддати належне редакції "Вісника Книжкової палати", яка незабаром опублікувала статтю професора М.Низового (№9 за 2006 р.), як відповідь тим, хто продовжує вишукувати політику в публікаціях українських учених, де не лише піддається сумніву, а й аргументовано спростовується затверджена в Москві теза про те, що "ніякого українського книгодрукування до виникнення російського не було, немає й бути не могло".

Поділивши за змістом відповідей на поставлене в заголовку статті питання усіх запитувачів-відповідачів на три основні групи (1. Хто негативно відповідає на поставлене запитання; 2. Хто дає позитивну відповідь і 3. Ті, для кого ця тема є предметом маніпуляцій і спекуляцій в залежності від загальної кон'юнктури та їхніх особистих намірів), а також ретельно виклавши базовані суто на наукових позиціях свої аргументи, професор Низовий переконливо розбив дилетантські розмірковування ініціаторів дискусії. Наприкінці своєї статті він приходить до трьох висновків.

Наведемо їх повністю, оскільки вони є принциповими в аналізі подальшого розкриття теми цієї публікації:

1. Накопичені прямі й опосередковані докази... дають підстави стверджувати: в Україні існувало дофедоровське книгодрукування.

2. Подальше завдання полягає в продовженні пошуку зразків дофедоровського книгодрукування або ж документального підтвердження їхнього існування.

3. Іван Федоров, незалежно від можливих і бажаних у подальшому знахідок, був і залишається фундатором постійного книгодрукування в Україні".

Нікого не образивши, не навісивши на опонентів жодних ярликів, Микола Андрійович Низовий озвучив у своїх висновках своєрідне наукове кредо тих українських дослідників, хто, "не претендуючи на чуже, боронить своє, віддаючи належне іншим, не втрачає поваги до себе".

Очевидно, не сподівався професор М.Низовий, що його стаття викличе таку бурю гніву й протесту з вуст С. Сокурова-Величка. Саме цей досі невідомий у гумані-тарній науці автор вирішив виступити ревним оборонцем не лише Івана Федорова, а й усіх прихильників теорії "спільної колиски трьох братніх народів", несправедливо ображених тими українськими ученими, хто "заповзято не сприймає нашого Першодрукаря".

Не аналізуватиму змісту цієї публікації. Виділю лише окремі красномовні фрази, якими рясніє весь текст, аби читач мав змогу сам пересвідчитися в змістових акцентах і позиції самого автора. Отож: "справжні українці, вигодувані з битих горщиків Трипільської культури"; "підкарпатські нащадки давніх укрів", які "отримали жорстокий удар по самолюбству"; "підпора імпозантної, однак хиткої будівлі національної виключності"; "низові давно вже відділили національно свідомих українців, борців універсальної відмежованості древньої рами укрів, від своїх же (але із замутненою кров'ю) запроданців"; "хтось зловісно шепоче за моєю спиною"; "заатлантичні добродії світового українства".

Все це, мовлене з таким далеко не науковим сарказмом і зверхністю, – про нас, українців, про тих, хто відносить себе, за ранжуванням автора, до національно свідомих. Таких, як вважає Сокуров-Величко, **"на Україні"** (виділення моє. – М.Т) небагато. До речі, принизливе словосполучення "на Україні" сьогодні вперто вживають лише диктори окремих каналів московського телебачення та преса сусідньої держави, навмисне підкреслюючи територіальне, а не політичне означення нашої держави. Для громадянина України Сокурова це, очевидно, також принципово.

А ось епітети, яких "заслужили" українські учені – дослідники історії української книги: "запопадливі повалювачі", які пишуть або "зловісно шепочуть", "звинувачувачі у використанні брудних технологій", "диспутант М. Низовий" тощо.

І вже зовсім абсурдним є завершення цього матеріалу з претензією на науковий погляд: розчарований автор "Вісника Книжкової палати", ніби-то почувши за своєю спиною, як хтось зловісно шепоче: "Та він же москаль, найбільший ворог, колонізатор!" – вирішив звернутися... до Бога.

Повертаючись до часто згадуваного в цій публікації прізвища самого М.А.Низового, якому воно дісталося від славних предків – справжніх героїв "війська Запорізького Низового", то і харківський професор, і йому подібні названі в цій публікації зневажливо, з маленької букви – "низовими", бо автор явно відчуває до того алергію, як очевидно і до всіляких там запасків, гуньків, нагорних, ющенків, мазеп та петлюр.

Читаючи ці абзаци, складається враження, що запахло репресивними роками страшної сталінсько-андроповської доби. Справді-бо, подібна словесна риторика – з арсеналу публіцистів-галаністів радянської школи, з журналістських публікацій, присвячених викриттю ненависного комуністам так званого українського буржуазного націоналізму. Його, як відомо, вбачали буквально в кожному письменникові, журналістові, вченому, хто вживав у своїх текстах поняття українська історія, українська культура, українська книга. В сьогоднішній періодиці, розрахованій на загальноукраїнську аудиторію, важко навіть і віднайти такі образливі для цілої нації й недоречні словосполучення. Хіба що в газеті "Сегодня", відомій останнім часом своєю загальною антиукраїнською налаштованістю, особливо в публікаціях відомого "інтерпретатора" біографій національних героїв українського народу (чого варто, скажімо, число газети з текстами цього автора, що побачило світ на цьогорічну річницю від дня народження Тараса Шевченка). Але на такі публікації ніхто з обізнаних читачів давно вже не звертає уваги.

Як не дивно (а, може, як не прикро), але текст із згаданими вище сентенціями з'явився не на сторінках пожовтілого "Сегодня". Його помістив... "Вісник Книжкової палати" (№1 за 2007 р.). Під рубрикою "Полеміка".

Хто й для чого ініціює антиукраїнські полеміки?

Вдруге і втретє перечитавши дописи О.Мельникова та С.Сокурова-Величка – головних ініціаторів нової полеміки щодо витоків друкарства на українських землях і прагнучи зрозуміти логіку появи таких публікацій у поважному науково-виробничому виданні, захотілося більше довідатися про науковий і творчий доробок цих авторів. Даремними виявилися мої пошуки в каталогах солідних бібліотек – серед рясних публікацій, присвячених історії світового чи українського рукописання чи книгодрукування, їхні прізвища не зазначені. Щоправда, асистент кафедри технології друкованих видань та паковань Української академії друкарства, кандидат технічних наук Олександр Мельников є автором кількох статей, що стосуються окремих аспектів сучасного книговидання, а також співукладачем російсько-українського словника "Поліграфія та видавнича справа" (Львів: Афіша, 2002, 440 с.) та упорядником "Справочной книги автора" (Суми: Університетська книга, 2004, 396 с.). Щодо останньої, то не буде другорядним зазначити, що її основу склали або витяги з діючих законодавчих і нормативних документів, що стосуються видавничої справи, або різноманітні (і багато в чому застарілі нині) інструкції неіснуючого сьогодні Держкомвидаву СРСР, особливо ті, де йдеться про редакторські й технічні вимоги підготовки текстових оригіналів до друку.

Напрям пошуку інформації про Сергія Сокурова спростив підпис під його прізвищем у статті – письменник. У біобібліографічному довіднику "Письменники України" 2006 р. випуску про цього автора коротко зазначено: "Народився в м. Мінусинську Красноярського краю, Росія. Закінчив геологічний факультет Львівського університету. Пише російською мовою. Автор збірок оповідань "Каменное

море", "Тетис", "Первый день юности" та публікацій у періодиці".

Будучи ще більше заінтригованим літературними інтересами завзятого викривача українського патріотизму в книгознавчій науці, вирішив ознайомитися бодай з одною з його книг. До рук потрапила не зазначена в новому письменницькому довіднику збірка повістей і оповідань цього автора "Знак чистого солнца", що побачила світ у львівському "Каменярі" 1990 р. Прочитання заголовного оповідання збірки – "Ворон" – виявилося достатнім, аби пояснити причину отого нічим уже не прикритого антиукраїнства, яким позначена так звана книгознавча публікація цього письменника у "Віснику Книжкової палати".

В оповіданні йдеться про життя відлюдькуватого старого ворона, на очах якого протягом багатьох літ відбувалися різкі суспільно-політичні зміни в цьому прикарпатському краї. Звернемо увагу на завершальний епізод з оповідання, коли ворон побачив у своєму урочищі одну людину. Хто ця людина, читач легко здогадається з цитати, яку подаю мовою оригіналу:

"Человек со шмайсером крался по заснеженному лесу, уверенно озираясь по сторонам единственным глазом, по-звериному острым и быстрым (…). Между оголенных корней лежала каменная плита с замшелым верхом. Кривой отложил оружие, сбросил на землю брезентовый вещмешок и бараний, мехом наружу, кожух, оставшись в нижней рубашке и бриджах немецкого покроя. Каменная плита неохотно поддалась человеку. Под ней оказалась заржавевшая крышка люка (...). В схроне (тут для російськомовного читача, непосвяченого в історію визвольних змагань українського народу, автор через зноску дає таке пояснення слова схрон: **"Схрон – местый диал. – тайник для бандитов")** было дюжины две тонких церковных свечей.., старинная библия со слипшимися листками, а под ней – горсть патронов от немецкого автомата (…). В вещмешке человека, избегавшего встречи с жителями, были американские консервы, которые он сумел вынести с той последней базы, накрытой ротой НКВД".

Звісно ж, ідеться тут про вояка Української повстанської армії. Цей, ще зовсім юний, повстанець, як видно з оповідання, після відмови здатися властям твердо сказав матері: "Ніколи, мамо! Чуєте, ніколи! Краще вбийте мене тут!" Отут би інженерові людських душ і розкрити сутність характеру цієї молодої людини – одного з десятків і сотень тисяч таких, як він, хто, знаючи наперед свою власну приреченість, сміливо йшов на смерть заради незборимої ідеї незалежності свого рідного краю, своєї Батьківщини. Що рухало ними, де брали силу волі і гарт духу? Ось запитання з нерозгаданого феномену, що зацікавив би читача... Та в інтерпретації письменника Сергія Сокурова, який родом з краснодарського Мінусинська, вояк УПА – всього лиш німецький та американський нахлібник, кривий і одноокий, схожий на звіра, життя якого тільки й заслуговує на такий, створений самим автором, українофобський фінал, де прямо таки смакується надумана картина агонії українського героя. Далі – знову витяг із цього оповідання: "Ворон еще потоптался возле мертвой головы, прицелился страшным, в бородавчастых наростах, клювом в открытый глаз свого недавнего приятеля. И... не клюнул. Он был по-своему гордым, этот ворон, проживший почти триста лет и много повидавший на своем веку".

Прочитавши цей "художній твір", замішаний на жовчній нетерпимості й ненависті члена Національної Спілки письменників України до носіїв інших ідеологічних поглядів, позначений елементарною неповагою до української історії, захотілося запропонувати редакції "Вісника Книжкової палати" опублікувати на своїх сторінках і "Ворона". Щоправда, цей допис має таке ж відношення до історії української книги, як і опублікована вже там згадувана нами "книгознавча" стаття цього автора. Зате читачі часопису – бібліо-графи, книгознавці, архівісти – сповна б довідалися про того, хто проголошує себе знаним книгознавцем усього пострадянського простору, хто так заповзято підтримує в Україні "п'яту колону" й так сміливо підспівує войовничим шовіністам. Не було б зайвим надрукувати такий твір і в одній із

львівських газет, оскільки цей автор у своїй "вісниківській" статті впевнено називає себе "справжнім патріотом Львова", а саме місто – "своїм улюбленим". Мають же галичани знати в лице і таких своїх "патріотів"...

Можливо, ці пропозиції й для розрядки. А коли серйозно, то в контексті нав'язаної панами-товаришами Мельниковим і Сокуровим так званої книгознавчої дискусії хотілося б поставити і собі, і колегам-науковцям, і читацькому загалу ось ці три запитання:

1. Чи варто в будь-якому спеціалізованому друкованому органі, розрахованому на фахівців, вміщувати публікації із суспільно важливої наукової проблематики, авторами яких виступають явно не фахівці?

2. Чи доречно збурювати наукову громадськість надуманими полеміками, які вже відбулися, довкола яких уже були означені певні як наукові, так і політичні акценти, учасники яких з обох сторін уже давно пішли далі в своїх наукових пошуках?

3. Чи допустимі у ВАКівських виданнях, публікації в яких зараховуються при захисті дисертацій, статті, змістовий і лексичний ряд яких не мають ні найменшого відношення до науки?

Цілком очевидно, що й шанована редколегія "Вісника Книжкової палати" відповість на ці три запитання однозначним "ні". Якщо так, тоді тим більш незрозумілою є позиція редакції цього органу, з відома якої такі публікації там появилися.

Котрийсь із опонентів може мені заперечити. Мовляв, є позиція редакції, і позиція авторів, які не завжди збігаються, є ще в нашій державі й свобода слова. Справді. У службовій частині "Вісника Книжкової палати" також зазначена поширена тепер у ЗМІ фраза: "Редакція не завжди поділяє точку зору авторів статей". Однак це застереження діє тут якось вибірково.

Свіжий приклад. Свого часу автор цих рядків, публікації якого часто вміщувалися раніше на сторінках "Вісника...", запропонував редакції свою нову статтю "Апарат чи службова частина видання", у теоретичній і практичній площинах якої детально аналізувалося багатовекторне і багато в чому еклектичне поняття, визначене відомим московським теоретиком Е.Мільчиним, "апарат видання" (порівняймо: медичний, вестибулярний апарат, апарат органів державного управління тощо) та пропонувалося ствердження в теорії видавничої справи визначення службова частина видання. Стаття, до речі, ґрунтувалася на розробках як українських, так і зарубіжних учених, мала суто науковий стиль викладу й нікого не ображала. Тривалий час вона лежала в редакційному портфелі, згодом авторові запропонували скоротити багато з того, що стосувалося саме апарату видання. А закінчилося тим, що редакція "Вісника Книжкової палати" в публікації такої статті врешті чемно відмовила. На тій підставі, що це, мовляв, полемічна стаття, а ми – видання наукове, тому полеміки не допускаємо; до того ж, навіщо нам сваритися з відомими московськими вченими і вигадувати щось своє.

Виходить, наукової полеміки довкола ствердженого сорок років тому московським дослідником терміна апарат видання реакція наукового видання вести не хоче, а от зініційованій справді нефахівцями полеміці щодо витоків українського друкованого слова вирішила дати зелену вулицю.

Більше того, крапку в такій полеміці редакція вирішила чомусь поставити саме статтею громадянина-письменника С.Сокурова. Адже саме після її появи у світ автор цих рядків надіслав у серпні 2007 р. до редакції "Вісника" статтю, де виклав своє бачення проблеми передусім з наукового погляду. Після більш ніж місячного очікування відповіді я звернувся до заступника головного редактора журналу з проханням пояснити причину мовчання. І знову, як і попереднього разу, почув чемну відмову.

Чи не про подвійні стандарти в розумінні суті наукової полеміки та її цілі тут ідеться?

Зрада професіоналізму й науковій порядності

Здається тепер, що сіль проблеми полягає саме в цьому: навіть у наукових аспектах гуманітарної науки не дражнити "старшого брата". Іншими словами, немає чого вам, малоросійські вчені, вигадувати щось своє.

Ви ж були й залишайтеся звичайними інтерпретаторами того, про що вам скажуть з північної столиці. Або опрацьовуйте лише те, що не зачіпає вже визначених давно теоретичних постулатів. Ті українські дослідники – представники філологічних, педагогічних чи історичних наук, – які вже в роки української незалежності їздили зі своїми "проукраїнськими" темами на наукові зібрання до Москви чи Петербурга, могли не раз переконатися в цьому на власному досвіді. Але про це їм інколи нагадують і в себе вдома.

Нав'язані віддавна чужі стереотипи і догми якось непомітно в'їлися в нашу свідомість, в наші душі, в наші дії. І нині, в умовах суцільної, небувалої досі, моральної деградації вищих ешелонів суспільно-політичного життя держави, ми продовжуємо байдужіти там, де в інших умовах і за інших обставин мовчання чесних науковців сприймалося б як зрада професіоналізму й науковій порядності.

Наведу кілька прикладів. Два роки тому мені довелося побувати в Острозькому музеї книги. Директорка музею з гордістю оповіла київському гостеві, що в її трудовій книжці – лише один запис – ось цей музей. Мовляв, усі сили і знання віддано цьому дітищу. А особисто мені було прикро й соромно пізнавати не матеріальну, а змістову частини експозиції, яка практично не зазнавала бодай косметичного втручання від... 1985 р. Оформляли цю експозицію ленінградські учені. Тому й присутня на кожному стенді ідеологія радянської системи. Вдумаймося в змістову домінатну, скажімо, ось цього крупно набраного тексту, який відкриває експозицію: "Друкарство, виникнення якого на території країни (якої? – авт.) пов'язане з іменем російського першодрукаря Івана Федорова та його діяльністю в Москві, Білорусі, на Україні (знову це принизливе **на** – авт.), сприяло становленню зв'язків між братніми російським, українським та білоруським народами".

Спробував я віднайти в експозиції музею бодай згадку про Степана Дропана, або принаймні книгу І.Огієнка "Історія українського друкарства", де багато сказано про дофедоровське українське друкарство. Але – даремно. Тут про неї лише чули, але не змогли дістати, бо книготоргівля, мовляв, розвалилася...

До музею, як і раніше, мало не щодня приводять нині цілими класами школярів з довколишніх районів та областей... Із чиїх текстів засвоюватимуть вони українську історію? На моє запитання, з якої причини за роки української незалежності не змінено в експозиції жодного рядка тексту, директорка острозького музею прямо відповіла: "Немає коштів, он два роки крівля тече, а ви про якісь речення"...

Що вже Острог, коли таку ж картину ми можемо бачити і в столиці української книги славному Львові. Книжковий музей там назвали також нейтрально, аби не привертати зайвої уваги усіляких патріотів від науки – не історії української книги в цілому, а всього лиш "Музей мистецтва давньої української книги", зробивши його не самостійним підрозділом, а всього лиш філією Львівської галереї мистецтв. Експозиція також зроблена ще в радянських роках і також відтоді жодного разу не оновлювалася. Львівському і українському першодрукареві Степанові Дропану, як і в Острозі, тут місця немає (бодай абзацом, бодай реченням), хоча інформація про нього та його друкарню 1460 р. віднайдена саме у львівських архівах і саме львівськими вченими. Чи не парадокс?

А як сприймати той факт, що відвідувачі цього львівського музею, знайомлячись із відділом рукописної української книги, нічого не почують із вуст екскурсовода й нічого не прочитають в експозиційних рядах, скажімо, про Велесову Книгу, про Реймську Євангелію? Ці два шедеври українського рукописання, про які в радянські роки також не прийнято було говорити, завдяки небайдужості й зусиллям саме учених-дослідників цієї проблеми, вже давно увійшли до програм середніх шкіл і вищих навчальних закладів. На кафедрі репрографії Української академії друкарства під керівництвом доцента В. Стасенка Велесову книгу навіть реконструювали (матеріальну її частину – знамениті дощечки за нанесеними на них зразками тексту), а тут, через дві вулиці львівського центру, про це нічого не знають. У більшовицькі часи такий

факт назвали б шкідництвом на ідеологічному фронті. В наші, українські, для цього можна віднайти лише такі поняття, як байдужість, непрофесіоналізм.

До речі, про Велесову книгу. Багаторічна боротьба українських учених у себе на Батьківщині та в діаспорі за ствердження цієї рукописної пам'ятки (створеної на українських теренах у IX ст., отож, ще до прийняття християнства) в історії саме української видавничої справи засвідчує, як непросто ламаються означені вище стереотипи і догми, як непросто писати українську історію, мовлячи Шевченковими словами, "не німцем", а українцем. Адже ще наприкінці 50-х рр. минулого століття активізація вивчення цієї пам'ятки "ворожою" радянській владі українською діаспорою спонукала кремлівських партійних ідеологів замовити у вчених своєрідну наукову експертизу цього твору. Висновок експертизи підписувала, як відомо, ленінградський палеограф Л.Жуковська. Давньоукраїнській рукописній книзі було винесено тоді однозначно негативний вирок: підробка XIX ст. Пройшло сорок років. І коли в окремих українських наукових колах все ще точилися нав'язані збоку дискусії довкола того, визнавати Велесову книгу за дохристиянську пам'ятку чи ні, коли від опонентів лунали вигуки "Покажіть нам оригінал цієї пам'ятки, бо інакше – це просто легенда", в Росії тексти цієї книги... почали активно передруковувати. За приблизними підрахунками, у наших північних сусідів вийшло вже понад десять перевидань "Велесової книги", в яких солідні російські вчені в своїх розлогих передмовах прямо стверджують, що це видатна... російська літературна пам'ятка дохристиянської епохи... новгородського походження. Це називається – приїхали...

Цей факт варто нагадати ревним оборонцям наукової теорії "спільної колиски", як і висловити захоплення мужньою позицію ряду вчених, зокрема професора і письменника Григорія Клочека – ректора Кіровоградського університету ім. Винниченка, автора першого навчального посібника "Світ Велесової книги" для школярів, завдяки яким спроби ворогів української державності викинути "Велесову книгу" з українських шкільних програм провалилися.

У контексті викладеного хотілося, аби і львівські колеги дещо активніше позбавлялися стереотипів і догм та сміливіше відстоювали своє. Активні дії опонентів українського відродження в Українській державі спонукають чесних, сумлінних і принципових учених не мовчати.

Може, тоді іншими очима сприймався б сьогодні багатьма львів'янами та гостями міста й увічнений ще в радянські роки, добре помітний здалеку, текст на стіні першого навчального корпусу Української академії друкарства в самому центрі Львова. Напис, який консервує одну із радянських ідеологем у контексті історії українського друкарства. Як і встановлену на кошти московського мера Лужкова меморіальну дошку І.Федорову та будівлі Онуфріївського монастиря, про яку згадує професор М.Низовий. Як і відновлений після десятка років та фінансований тепер москвичами федоровський семінар на базі Львівського музею мистецтва української книги. Як і сентенцію одного з керівників Львівщини на позаминулорічному виступі у Львівській опері під час відкриття чергового форуму видавців, що цим святом української книги ми всі завдячуємо нашому першодрукареві... Івану Федорову.

Такі свіжі картинки зі столиці української книги навіть на берегах Дніпра сприймаються абсурдними і неприродними. Адже їхня абсурдність і неприродність полягають у тому, що ініціатори так званої полеміки щодо витоків української книги, в основі якої – неприховане антиукраїнство – пани-товариші Мельников та Сокуров живуть і працюють... у Львові. Чомусь саме ці двоє авторів, які, як виявилося, є таки нефахівцями обговорюваного питання, так зверхньо і самовпевнено представляють львівську книгознавчу науку.

Прикро, що ні в кого зі львівських учених, журналістів чи письменників не знайшлося щирого бажання їм заперечити. А мав би це аргументовано і своєчасно зробити бодай хтось із середовища учнів великого вченого-українознавця Якима Запаска, який нещодавно відійшов у вічність і який уже не зможе захистити себе від неприхованих випадів землячків-дилетантів, а то й

справжніх українофобів. Де ж ви, ті учні й послідовники свого безкомпромісного вчителя, чому відсид-жуєтеся на своїх теплих позиціях?

Замість висновків

У середині XIX століття група великодержавницьки налаштованих російських учених на чолі з М.Погодіним спробувала відволікти зусилля малої горстки національно свідомої інтелігенції прилучитися до перших паростків українського відродження, викликавши їх на виснажливу багаторічну дискусію про так зване право української мови називатися в Російській імперії мовою, а не наріччям. Скільки зусиль і часу поклав на це, скажімо, Михайло Максимович, залишивши нам, нині сущим, знамениті "Філологічні листи М.Погодіну". Тепер це є унікальний зразок високого духовного і патріотичного чину вченого, який глибоко відчув у собі своє, українське коріння, який міцно стояв на землі своїх пращурів.

Згадуючи цей епізод, передбачаю, що опоненти нової концепції виникнення і розвитку українського друкованого слова і в цій публікації віднайдуть місця, довкола яких можуть продовжувати нав'язану ними ж дискусію. Скільки вже списів зламано довкола тлумачення слів тієї ж післямови Івана Федорова у львівському "Апостолі", де він сам зізнається, що йшов у Львові "стопами боговибраного мужа", довкола тієї ж надмогильної плити, довкола архівних текстів про друкарню Степана Дропана. Аргументи в опонентів давно зрозумілі. І вони від них не відмовляться. Це їхнє право. Як і наше право мати й аргументовано та спокійно відстоювати свою наукову позицію.

Спробую чітко, в шести пунктах, озвучити власну наукову позицію. Будучи учнем і послідовником академіка Якима Запаска, професорів Ореста Мацюка, Степана Гунька, Миколи Низового, візьму на себе сміливість ствердити, що це і їхня позиція.

Таким чином, на основі ґрунтовного вивчення нововіднайдених архівних документів, збережених пам'яток, залишених писемних згадок сучасників можна зробити такі висновки.

1. Друкарство в Україну прийшло не зі Сходу, з Москви, а з Заходу, від німців.

2. Час його появи слід датувати 1460 р., тобто на 114 років раніше, ніж це було визначено з ідеологічних міркувань за російською (радянською) концепцією.

3. Ім'я першого українського друкаря – Степан Дропан, який, згідно зі збереженими до наших днів архівними документами, подарував свою друкарню Львівському Свято-Онуфріївському монастирю.

4. Маючи вагомі аргументи, сьогодні можна без застережень, як це робилося досі, тлумачити напис на надмогильній плиті І.Федорова як визнання факту існування українського друкарства у Львові задовго до прибуття сюди Івана Федоровича. В перекладі І.Крип'якевича цей напис звучить так: "Іван Федорович, друкар Москвитин, котрий своїм заходом занедбане друкарство обновив (виділення авт. – М.Т.), умер у Львові. Друкар книг перед тим невидимих…".

5. Ніяк не применшуючи заслуг Івана Федоровича, його треба вважати не засновником українського друкарства, а фундатором постійного книгодрукування на українських землях.

6. Нині доцільно неупереджено осмислити житейський і творчий шлях видатного друкаря Івана Федоровича в контексті ролі України і тогочасного українського оточення в становленні його як книговидавця європейського рівня.

Упереджуючи спроби опонентів віднести автора цієї статті до "запопадливих поважювачів" першодрукаря Івана Федорова, до "прямих звинувачувачів російських учених", до "ревних націоналістів", хочу чітко наголосити: я не проти Івана Федорова, я проти грубого зневажання історії свого народу, проти консервації в гуманітарній науці застарілих ідеологічних догм, проти нової спроби не лише нав'язати українству, а й ствердити принизливий комплекс малоросійщини.

Використана література

1.Брайчевський М. Походження слов'янської писемності / М.Брайчевський. – К.: КМ "Академія", 2002. – 152 с.

2.Велесова книга / Упор., пер., вст. ст., довідк. матер. Б. Яценка. – К.: Велесич, 1995. – 316 с.

3.Видашенко М. Місцями Івана Федорова на Україні / М.Видашенко, Я.Ісаєвич, О.Мацюк. – Львів: Карпати, 1982. – 124 с.

4.Владимиров Л. Всеобщая история книги / Л.Владимиров. – М.: Книга, 1988. – 320 с.

5.Губко О. До початків українського друкарства / О. Губко // Архіви України. – 1969. – №3. – С. 12-14.

6.Жуковская Л. Поддельная докирилличная книга // Вопросы языкознания / Л.Жуковская. – 1960. – №2.

7.Запаско Я. Початки українського друкарства / Я.Запаско, О.Мацюк, В.Стасенко. – Львів: Центр Європи, 2000. – 222 с.

8.Зернова А. Начало книгопечатания в Москве и на Украине / А.Зернова. – М., 1947.

9.Іванченко Р.Г. Російський патріотизм чи ментальність орди? / Р.Г. Іванченко. – К.: Парлам. вид-во, 1999. – 48 с.

10.Ісаєвич Я. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми / Я.Ісаєвич. – Львів: Ін-т українознавства, 2002. – 520 с.

11.Книга і друкарство на Україні. – К.: Наук. думка, 1964. – 314 с.

12.Коляда Г. До питання про українське друкарство перед Іваном Федоровим / Г.Коляда // Рад. літературозн. – 1962. – №6.

13.Лотоцький О. Українське друковане слово / О.Лотоцький // Українська культура. – К.: Либідь, 1993. – С. 98-111.

14.Мацюк О. Чи було книгодрукування на Україні до Івана Федорова? / О. Мацюк // Архіви України. – 1968. – №2 (88). – С. 3-14.

15.Мацюк О. Ще про початки книгодрукування на Україні / О. Мацюк // Архіви України. – 1971. – №1. – С. 26-32.

16.Мельников О. Чи було книгодрукування в Україні до Івана Федорова: огляд публікацій останніх років / О.Мельников // Вісн. Кн. палати. – 2006. – №4. – С. 10-13.

17.Немировский Е. Историографические заметки к вопросу о начале книгопечатания на Руси / Е.Немировский // Сб. "Книга". – М., 1962. – Вып. УІІ;

18.Низовий М. Українське друкарство і видавнича справа на сторінках російської енциклопедії "Книга" / М.Низовий, М. Тимошик // Друкарство. – 2000. – № 6. – С. 90-93.

19.Низовий М. "Чи було книгодрукування в Україні до Івана Федорова? " (Хто ставить це питання і як на нього відповідають) / М.Низовий // Вісн. Кн. палати. – 2006. – №9. – С. 32-37.

20.Огієнко І. Історія українського друкарства / Упор., авт. іст.–біогр. нарису і приміт. М. С. Тимошик. – К.: Либідь, 1994. – 448 с.

21.Орос О. Грушівський монастир і початки кириличного слов'янського книгодрукування / О.Орос. – Ужгород: Закарпаття, 2001. – 272 с.

22.Орос О. Витоки українського книгодрукування / О.Орос, Б.Никифорук // Друкарство. – 2003. – №1. – С. 78-80.

23.Протасьева Т. Первые издания московской печати / Т.Протасьева. – М., 1955.

24.Савка М. До історії книгодрукування на Україні / М.Савка // Архіви України. – 1972. – №2. – С. 26-34.

25.Сірополко С. Швайпольт Фіоль – перший друкар слов'янських кирилівських книг / С.Сірополко. – Краків-Львів, 1943. – 28 с.

26.Сокуров–Величко С. Про першість взагалі і зокрема / С. Сокуров-Величко // Вісн. Кн. палати. – 2007. – №1. – С. 25-27.

27.Тимошик М. До питання про концепцію виникнення і розвитку українського друкованого слова в контексті поширення друкарства у слов'янських народів / М.Тимошик // II Jornadas Andaluzas de Eslavistica. Resumenes de ponencias y communicaciones. – Baeza (Espana), 1996. – P. 101-102.

28.Тимошик М. Історія видавничої справи: Підручник / М.Тимошик. – К.: Наша культура і наука, 2007 (2-ге вид.). – 496 с.

29.Тимошик М. Історія українського друкованого слова потребує переосмислення / М.Тимошик // Літ. Україна. – 2002. – 21 березня.

30.Федоровские чтения: 400–летие книгопечатания на Украине. – М., 1976.

31.Черниш Н.І. Початки українського друкарства у дослідженнях Іларіона Свєнціцького та Івана Огієнка / Н.І. Черниш // Вісник Книжкової палати. – 2005. – №6. – С. 40-44.

32.Шевчук В. Загадкова "Велесова книга" / В.Шевчук // Хроеыка-2000. – К., 1994. – №3.

33.Bandtkie J.S. Historia drukarn w Krolewstwie Polsskiem i Wielkem Ksiestwie Litewskiem i w kraiach zagranicznych w ktorych polskei dzela wychodzily / J. S. Bandtkie. – Tom 1. – Krakowie, 1826. – S. 382.

34.Zubrzycki D. Historychne badania o drukarniach rusko-slowianskich w Galiciyi / D.Zubrzycki. – Lwow, 1836. – S.12.